

La lliteratura asturiana ante una crisis rexonal. (1780-1800)

XOSÉ RAMÓN IGLESIAS CUEVA

I. PLANTEGAMIENU.

Na antoloxía espublizada por Xosé Caveda y Nava nel añu 1839¹, atopámonos con diecisiete obres de cincú autores conocíos y con seis obres más que figuren comu anónimes aunque agora conozamos yá la so autoría.

De los autores ellí citaos, el primeru, Antón de Marirreguera, ye del sieglu XVII; el segundu, Francisco Bernaldo de Quirós, vive na primera metá del sieglu XVIII mentantu que los otros tres, Antón de Balvidares, Bruno Fernández Cepeda y Xosefa Xovellanos, son toos ellos del mesmu tiempu, nacíos pela rodiada de 1750. A ellos y a dalgún otru bautizólos Álvaro Ruiz de la Peña comu «xeneración de mediu sieglu»².

L'asuntu que vamos tratar equí ye'l plantegar por qué apaez nestes dómines la primera xeneración lliteraria asturiana.

¹ (Caveda y Nava, Xosé), *Colección de poesías en dialecto asturiano*. Uviéu, 1839.

Hai edición facsimilar: Uviéu, Alvízoras Llibros, 1989 y Uviéu, ALLA, 1987.

² Ruiz de la Peña, Álvaro, *Introducción a la Literatura Asturiana*. Uviéu, Biblioteca Popular Asturiana, 1981. Páx. 98-99.

Dotramiente, entrugarémonos si l'apaición d'esti grupu tien rellación cola crisis que vive Asturias nos años caberos del sieglu XVIII.

II. DESARROLLU.

1. Durante'l sieglu XVIII, Europa, Inglaterra a lo primero y el continente un pocu más tarde, vive momentos de cambiu. Tán desendolcándose un conxuntu de tresformaciones de toa triba—económiques, téuniques, sociales y culturales— que serán el cimientu de la sociedá industrial y moderna³.

El términu «revolución industrial» col que conocemos esti fenómenu, güei nun presta muncho a los hestoriadores porque paez referise a un camudamientu bruscu y violentu que nun casa cola realidá d'esos cambios, fondos sí, pero allargaos nel tiempu y que van dándose pasu ente pasu.

Col final del llamáu Antiguu Réxime apaez un modelu

³ Un estudiu del procesu d'industrialización europea tenémoslu en: E.L. Jones, *El milagro europeo*. Madrid, Alianza Editorial. 1990.

económicu nuevu que va ser quien a impulsar la vieya sociedá frañida dafechu.

Esta tresformación, yá dicía enantes, que nun yera sólo económica, sinón un conxuntu cambios de toa mena: la sociedá estamental basada nos llazos de sangre y na posesión de tierres va camudase nuna sociedá de clases onde les pebres y el trabayu serán la midida de too.

2. Mientres Europa vive estos cambios, Asturias, ye bien sabíu de toos, traviesa una crisis fonda.

Centrándose namás nel últimu quartu del sieglu, hai dellos exemplos que lo prueben:

— Nel añu 1779 los conceyos de la marina (Avilés, Xixón, Villaviciosa, Ribesella) tienen una collecha mui roina. Sabemos qu'hebo que facer importaciones de granu gallego pa sobrevivir.

— Nel añu 1781 son los vecinos d'Occidente (Valdés, Tinéu y Cangas) los que van a xuiciu por nun ser quien a pagar la renta.

— Nos años 84 y 87 les colleches son otra vegada males; falen los papeles de munchos temporales, de grandes nevaes, d'enfermedaes y de llaceries abondo.

— Si toos estos años foron malos, l'añu 89 ye tovía peor. La mesma Diputación reconoz que si nel pasáu la cuarta parte los asturianos yera probe, agora yelo polo menos la metá. Estos son probes probes, porque del restu diz que tán asemeyaos y, poro, nun puen echa-yos un gabitu.

— Na década final del sieglu la fame ye güéspedesu fixu nel país. Apunten comu causa la situación internacional: les guerres con Francia nos años 93, 94 y 95 y la llucha con Inglaterra dende 'l 96.

La realidá ye qu' Asturias nun tien una crisis coyuntural y pasaxera, non, ye daqué más fonda. Al finar el sieglu, Asturias ta somorguiada nuna crisis d'estructures. El so sistema

productivu ta allancáu: la espansión agrícola del sieglu anterior, provocada sobre too pola llegada y adautación del cultivu del maíz, terminó.

Una rexón que nun sieglu pasara de los 230.000 a los 364.000 habitantes, alcuéntrase agora con una superpoblación que nun pue mantener col sistema productivu que tien.

Ye una rexón na que la renta dependía nel 93% del sector agrariu.

Una rexón na qu'había 57.000 campesinos mentantu nun llegaben a 300 los comerciantes.

Una rexón onde los llabradores yeren, en pallabres de Xovellanos, cuasi toos llevadores, aunque esi datu lu pongan en dulda dellos estudios⁴.

Sin embargo, polo contrario, los amos (mayoralgos y monesterios, nobleza y cleru) víen aumentar les sos ganancies.

Yera perclaru 'l gastu suntuosu d'unos y d'otros. D'un llau la nobleza levanta palacios: los de Velarde, Campusagráu o Valdecarzana n'Uviéu. D'otru, en 1797, el cleru tenía cuasi 2.700 boques que mantener.

3. Güei, los estudios fechos faenmos ver ñidiu 'l problema, pero vamos entruganos si los asturianos d'aquelles dómines yeren sabedores de la crisis na que taben somorguiaos. Y si lo sabíen, si hicieron daqué pa pone-y igua.

El 22 d'abril de 1781 Gaspar Melchor de Xovellanos pronuncia ante la Real Sociedá d'Amigos del País d'Asturies, que viere aprobaos los sos estatutos dos meses enantes, un discursu sobre los medios pa llograr la felicitá del Principáu.

Nesi discursu⁵ fala, sí, de la felicitá del pueblu. Felicitá entendío non comu un sentir nin comu un conceutu indivi-

⁴ Anes Álvarez, R., «Los comienzos de la industrialización en Asturias», *Edad Contemporánea*, II, en *Historia de Asturias*, vol. 9, Salinas, 1977.

Pa un trabayu más detalláu: Ocampo Suárez-Valdés, *Campesinos y artesanos en la Asturias preindustrial (1750-1850)*. Biblioteca Histórica Asturiana. Silverio Cañada, Xixón, 1990.

⁵ Vid. Xovellanos, *B.A.E.* II. Páx. 438-453.

dual, sinón comu sinónimu de riqueza. Un pueblu ye más feliz cuando ye más ricu.

¿Cómu, entós, facer más rica a Asturias?

Aconseya lo siguiente:

A lo primero, conocer Asturias, conocer el país. Diz aquello tan acertao de qu'hai muncha xente que ye foriatio nel so propiu país, y ye foriatio porque nun lu conoz, y nun lu conoz porque enxamás fizo ná pa ello. Hai que conocer el propiu país: conocelu ye recorrelu, ye trialu, ye estudialu; entugar, apuntar y analizar los datos recoyíos.

Namás que dende 'l conocimientu fondu puen dase soluciones pal país.

Dempués fala de los temas d'estudiu y señala tres:

Primeru, el campu. ¿Cómu aumentar y meyorar la producción?

Segundu, el comerciu. Da-y puxu al comerciu internu y esternu. Pa ello hai que meyorar les comunicaciones: facer carreteres, iguar caminos, enanchar los puertos.

Y termina Xovellanos el so discursu programáticu afirmando que pa llograr too esto ye fundamental la educación de la xente, la educación comu principiu cimero de los ilustraos.

Hai que crear un Seminariu, comu'l que fundaren los vascos en Vergara, pa que nél la mocedá seya quien a estudiar y a comprender el progresu téunicu y l' humanismu lliberal.

Ente los años 81 y 90 Xovellanos va dedicar gran parte del so trabayu y del so tiempu a Asturias: la carretera de Castiella, el puertu de Xixón, les mines de carbón, la carretera carbonera y l'Institutu de Náutica y Mineraloxía onde fai realidá munches de les sos idegues⁶.

Nestos años va dir maureciendo 'l camientu de que l'ame-

⁶ Xovellanos, Gaspar Melchor de, *Obras Completas*. Edición crítica, introducción y notes de Caso González. Instituto Feijoo de Estudios del siglo XVIII. Ayuntamiento de Xixón, 1984.

yoramientu d'España nun ye fácil, poro, ye preferible trabayar pola tierra d'ún, ensin qu'ello implique un cambiu nos sos ideales políticos.

D'esta mena, cuando n'agostu de 1790, polos cambios na Corte ye desterráu a la so tierra (¿cómu puen desterrar a la tierra d'ún?), la moria más grande del xixoniegu ye Asturias.

Yá nesi momentu xunto al espoxigue material de la rexón, aquella felicitá de la que falara, trabaya tamién pola recuperación cultural. Decátase de que les dos coses son en realidá la mesma cosa.

Ente 1790 y 1801 va vivir equí poniendo en práutica aquellos consejos que diera diez años atrás. Recuerre Asturias y trabaya con xeitu por Asturias.

D'eses mesmes dómines ye la carta a Caveda de «L'Apuntamientu sobre 'l dialeutu d' Asturias», y tamién el plan de formar un Diccionariu Etimolóxicu de la Llingua y fundar una Academia Asturiana⁷.

4. Ye entós, nos años caberos del sieglu XVIII, cuando escribe la que llamamos «xeneración de mediu sieglu». Los tres autores qu'apaecen na antoloxía de Caveda tienen idegues reformistes. Nel casu de Xosefa Xovellanos y de Bruno Fernández Cepeda los críticos nun tienen duldes.

De la primera escritora diz Ruiz de la Peña⁸ que la so poesía ta puesta al serviciu del ideal ilustráu: denuncia de les desigualdaes sociales y crítica antinobiliaria.

Pela so parte Sánchez Vicente⁹ opina que 'l centru la so poesía ye la nueva conceición del mundu qu'arrecostina 'l

⁷ Pa estos temas: *B.A.E. Obras Completas*, I, núm. 46. páx. 343-349. Tamién, *B.A.E. Obras Completas*, V, Núm. 87. páx. 455. *B.A.E. Obras Completas*. II. Núm. 50. Páx. 205.

⁸ Ruiz de la Peña, *Op. cit.* Páx. 104.

⁹ Xosé Caveda y Nava, «*Esvilla de poesíes na llingua asturiana*». Edición, entamu y notes de Xuan Xosé Sánchez Vicente. Uviéu, Biblioteca Popular Asturiana, 1979. Páx. 204.

reformismu del XVIII, que busca la sustitución del Antiguu Réxime y la promoción del pueblu.

Del segundu autor diz el mesmu Ruiz de la Peña que llogró plantiar los deseos de toa una xeneración d'illustraos asturianos: l'ameyoramientu de la vida de la xente, estudiando con enfotu la bayura del campu. Lo que fai Cepeda ye un cantu al progresu y al trabayu, un cantu al descubrimientu de les señes d'identidá rexonal¹⁰.

De los dos opina Ramos Corrada¹¹ que pertenecen a una tendencia allegada a les idegues reformistes na que se dexa sentir la influencia de Xovellanos.

D'Antón de Balvidares, sin embargo, nun opinen lo mesmo. Diz Ramos Corrada¹² que la so obra representa una tendencia de signu conservador.

Sánchez Vicente¹³ va más allá al dicir que ye 'l más ñidiu representante de la resistencia delante l'amenaza que 'l sieglu XVIII aparentó pa dellos grupos sociales. Compáralu cola hermana de Xovellanos y diz que son de calteres enfrentaos.

Na mio opinión la llectura que se fai de Balvidares ye trociada y con un puntu de vista anacrónicu. Nel conxuntu la so obra, atopamos un home del so tiempu que critica los temes de relixón y tamién les circunstancies sociales.

Ye chocante que Ruiz de la Peña, siguiendo les anuncios de Fuertes Acevedo, atribuya 'l poema «Esequies de Carlos III» que nes antoloxíes de Caveda y de Canella figura comu creación de Balvidares, a Xosefa Xovellanos y failo basándose tamién en razones temátiques ya ideolóxicas¹⁴.

¹⁰ Ruiz de la Peña, *Op. cit.* Páx. 113.

¹¹ Ramos Corrada, Miguel. «Literatura asturiana», *Lletres Asturianas*, núm. 25. Páx 194. Uviéu, 1987.

¹² Ramos Corrada. *Op. cit.* Páx. 194.

¹³ S. Vicente, *Esvilla...* Páx. 122.

¹⁴ Ruiz de la Peña, *Op. cit.* Páx. 102.

Nun paecen razones suficientes pa camudar l'autoría, pero lo que vien a demostrar esto ye que la ideoloxía de los tres autores ta mui averada.

Toos planteguen temes críticos propios del reformismu y, amás, faenlo toos d'un mou didáuticu. Esti didautismu, tamién idega ilustrada comu apuntamos enantes, traduzse nunes formes lliteraries concretes. Hai un diálogu narrativu comu puntu d'aniciu que fina nun monólogu nel que 'l protagonista-narrador ye siempre un aldeanu. L'emplegu del aldeanu comu narrador tien namás qu'una finalidá didáutica.

Nun lo calletró asina Caveda cuandu critica esti fechu nel prólogu de la so obra¹⁵, pero afirmalo, ensin querer, al dicir qu'estos poemas retraten la verdá y que los temes tán siempre axustaos a lo hestórico.

III. CONCLUSIÓN

Si cuidamos que los tres autores tienen unos temes y unos plantegamientos ideolóxicos asemeyaos.

Si toos ellos tienen una intención didáutica na so obra.

Si empleguen pa ello los mesmos recursos formales.

D'otru llau, si apaez fechada la so obra nos mesmos años, alrededor de 1790, coincidiendo col asitiamientu rexonal de Xovellanos y col so esmolecimientu por Asturias.

Si, pa lo cabero, sabemos que Fernández Cepeda taba tolos díes nel cabildu la ilesia de Santa María, al atapecer, de conversación con Francisco de Paula Caveda y Solares.

Que Balvidares vivía en Sariegu a lo primero, y en Cecea dempués, los dos pueblos cerca de La Villa.

Que Caveda yera amigu y collaborador en toles idegues rexonales de Xovellanos según sabemos per abondos datos.

¹⁵ Caveda y Nava, X., *Colección de poesías...* Páx. VI del Prólogo.

Podemos comentar qu'esti grupu apaez nesti momentu pol llamáu de Xovellanos ante la crisis que travesaba Asturias.

Que ye un grupu reformista, ilustráu y esmolíu pola realidá socioeconómica d'Asturies.

Que ye un grupu que nun dixebra la realidá económica del país de la so realidá cultural y llingüística.

Esta sería la razón pola que Xosé Caveda y Nava espubli-

za estes obres y nun da referencies o dales incompletes d'otros de la mesma época: «Señor Conde Campumanes», «La Xudí», etc. Estos seríen sólo los autores que pertenecieren al círculu d'amistaes del so pá.

Too ello nun estorba pa pensar, sinón lo contrario, que pudo haber otros, munchos o pocos, que güei nun conocemos. Nun escaezamos que González Posada fala de cientu venticincu.